

BROEKER BIJDRAGEN

UITGAVE VAN DE VERENIGING "OUD BROEK IN WATERLAND"

Verschijnt 2 tot 4 maal per jaar
Wordt aan de leden gratis toegezonden

Nr. 11 (september 1976)

Gehele of gedeeltelijke overname van
de inhoud slechts na goedkeuring.
Copyright. Redactie-adres :
De Erven 26, Broek in Waterland

IETS OVER VOOR- EN ACHTERNAMEN IN BROEK

Wat de titel al suggereert wil hier nog eens duidelijk gezegd worden: dit wordt niet het rapport van een wetenschappelijk opgezet, methodisch uitgevoerd onderzoek. Wat hier wordt medegedeeld over het vroeger gebruik en de verspreiding van voor- en achternamen in Broek in Waterland is wel gebaseerd op historisch bronnenmateriaal, maar wil bepaald niet de pretentie hebben ook het product van de officiële naamkunde te zijn. Er ontbrak bijvoorbeeld de gelegenheid tot statistische kwantificatie, tot vergelijking met andere Noordhollandse leefgemeenschappen, en ook is niet ingegaan op etymologische samenhangen of -herleidingen. Slechts hier en daar is, waar het voor de hand scheen te liggen, bij verbasteringen of dialictische vormen, herinnerd aan de meer gangbare naamsvorm. Bij het verzamelen van voor- en achternamen die vroeger in Broek in zwang waren kunnen we niet heel ver in het verleden teruggaan : nauwelijks vóór 1600. Het vroegste doopboek begint bij het jaar 1625, het oudste begraafregister in 1629. Vóór die tijd worden de gegevens spaarzaam, al ontbreken ze gelukkig niet geheel; de vroedschapslijsten in het boek van Van Engelenburg bijvoorbeeld beginnen met het jaar 1573. Al met al overzien we dus zo'n vier eeuwen Broeker naamgeving, een periode waarin Nederland, en dus ook Waterland periodiek onderhevig is geweest aan velerlei buitenlandse invloeden, o.a. veroorzaakt door respectievelijk een Spaanse, een Franse en een Duitse overheersing, en daar tussenin bovendien door telkens wisselende modes. Wat dan tegen die achtergrond bij de voornamen in Broek wel heel sterk in het oog springt, is de zeer vaste eigen traditie. Buitenlandse namen kwamen tot in recente tijd hier bijna niet voor. Ook geen verbasteringen. Men hield zich bij de oud-vaderlandse naamsvormen.

Ieder had maar één voornaam. Bij de mannen was al die eeuwen één der meest voorkomende: Klaas, ook Claas of Claes geschreven. Ook nu nog is dit trouwens in Noord-Holland een zeer vaak gehoorde voornaam. Geen wonder, want St. Nicolaas

was de patroonheilige van vele stads- en dorpskerken in deze buurt, evenals van Amsterdam, dat oorspronkelijk immers ook maar een vissersdorp in dezelfde streek was. Samen met Cornelis, Jaap(Jacob), Jan, Piet(er) en - tegen het landelijk patroon gezien iets uitzonderlijker: Simon(Symon, Symen), was Klaas al in de 16de eeuw populair, en bleef dat tot in onze tijd. Uit die zelfde vroege periode klinken ons ook minder gangbare namen tegemoet: Arent, Lambert, Heyn, Baart (van Barent ?), Ysbrand, en - nog eigenaardiger - Muus (een andere vorm van Mewis) en Noom.

Uit de 17de eeuw, met zoveel meer archiefgegevens, zijn ook veel meer namen overgeleverd. We komen nu Barend en Dirk tegen, Frans en Floris, Marten en Meindert, Willem en Witse. Namen die mogelijk ook al eerder in Broek voorkwamen en voor het merendeel ook nog generaties lang in zwang bleven. Soms zijn ze gebonden aan één bepaald geslacht, en raken in onbruik als de leden daarvan wegtrekken of uitsterven. Zo was Frans oudtijds vooral bij de familie Kat bekend, Meindert bij het geslacht Cos (Kos), en Baltus bij de Bakker's. Met die laatste naam is het een merkwaardig geval. Naamencyclopedieën leiden hem af van de heilige Balderik of Baldericus, maar de Broeker Baltussen hielden in hun naam de herinnering levend aan de streek van hun herkomst: de Baltische landen aan de Oostzee. Toen ze in het begin van de 17de eeuw, misschien met een hout-schip, naar Holland kwamen heetten ze Rosmayer. Voor de Waterlanders, die van één-lettergrepige achternamen hielden, werd dat al gauw Ros, en later, waarschijnlijk naar hun beroep: Bakker. De vroegst mij bekende Baltus uit dit geslacht die in Broek werd geboren, zag 't licht in 1649. De naam bleef in de familie Bakker zo geliefd, dat ook 300 jaar later, in 1841, hier nog een Baltus Bakker werd gedoopt. In hetzelfde geslacht was ook de voornaam Boudewijn een paar eeuwen lang geliefd.

Andere veel gebezigde voornamen in de 17de eeuw waren hier Gerbrand of Garbrant, Hilbrand of Hillebrant, en Ysbrand, alle drie van oorsprong Germaanse namen, samengesteld met het achtervoegsel 'brand', dat zoiets betekende als 'schittering van het zwaard'. Alle drie namen moeten oorspronkelijk een zinspeling op de krijgshaftigheid van de drager ingehouden hebben, maar in de 17de eeuw was die associatie allang vergeten. Ook Nanning is hier zo'n langdurig gebruikte doopnaam geweest, van heel uit het begin van de 17de eeuw tot de 20ste toe. Het is een patronymicum van "Nanne", en de -ing uitgang wijst voor de herkomst naar oostelijker streken. De eerste Nanning in Broek zal vermoedelijk een Drent of Overijsselaar zijn geweest.

Maar niet iedere oude voornaam was zo'n lang leven beschoren. Muus bijvoorbeeld - een echte Mars-naam - kwam ik na de 18de eeuw niet meer tegen, al hebben wij wel weer een tijdgenoot die zo heet. Melis al in de 2de helft van de 17de eeuw niet meer, evenmin als b.v. Roem en Grebber.

In de 18de eeuw verandert er in feite weinig. Er is een vrij beperkt pakket van

jongensnamen, waaruit telkens werd gekozen. Voor de 18de eeuw telde ik er ca. 40, voor de 19de wat meer. Die getallen zijn niet absoluut te nemen, omdat ze niet het resultaat van stelselmatig zoeken zijn. Maar er is wel vast te stellen, dat men zich graag bij het oude hield. Er bestond een traditionele naamgeving, die weinig plaats bood voor eigen fantasie. Regel bleef ook, dat ieder maar één voornaam had. Pas in de tweede helft van de 19de eeuw komt het gebruik van twee of meer namen op. Er waren natuurlijk uitzonderingen. Een van hen is Joseph Everhard Waltvoogt, die in 1762 trouwde met Trijntje Luyten. Maar hier is ook aan de naam op zichzelf al direct duidelijk, dat dit een 'import-Broeker' was. De oude ingezetenen bleven bij Klaas, Cornelis, Dirk, Harmen, Hilbrand, Jacob, Meindert, Nanning, Pieter, Simon, Witse, Ysbrand, enz. Al komen er wel nieuwe namen bij: Andries, Crijn, Jelle, Lubbert, Rijk, Wijbrand. Ook de voornaam Sent verschijnt dan, voorzover mij bekend bij voorkeur gevoerd door leden van familie Van Vuure. Deze waren ca. 1725 uit het Betuwse dorpje Vuren naar (o.a.) Broek geëmigreerd, en bleven hier tot op deze dag gevestigd. Hun specifieke voornaam Sent is waarschijnlijk afgeleid van de heilige Hyacinthus.

Heel wat namen die nu met de 'oude' Broekers geassocieerd worden komen we hier pas voor het eerst in de 19de eeuw tegen. Zo bijvoorbeeld: Aris, Eldert, Leendert, Reindert, Teunis, Thomas. Dat hangt samen met de vestiging alhier van nieuwe geslachten. Dezelfde eeuw zag allerlei oude namen verdwijnen, ten dele door de veranderende mode, maar vooral ook omdat de geslachten waarin ze van vader op zoon (of kleinzoon) waren overgegaan, wegtrokken of uitstierven.

Met de meisjes was 't al niet anders. De 17de-eeuwse namen Beysje, Brechje, Elberigh, Gerbrig, Lobberich (of Lobbitje), Reymerig, Sybreg, Weyntje, komen in de 19de eeuw niet of nauwelijks meer voor. Heel oud, maar nog altijd levend is de naam Wolmet, in variaties ook Wulmet, Wulment, Welmoet, Wellemoed, Wolmoet, enz. Een eveneens nu nog veelgehoorde naam: Imke of Immetje, vrouwelijke vorm van de mansnaam Imme, Ime, of Iman, schijnt hier pas ca. 1800 op te komen. Zijn er dan naast de Klaas'en, Jannen, Cornelissen en Simons helemaal geen Broeker meisjes meer met oud-Hollandse namen? Gelukkig wel. Men oordele zelf: Annetje, Eegje of Echje, Fijtje, Geertje, Lijsje, Neeltje, Niesje, Sijtje, Trijntje. En uit de 18de eeuw noteerde ik: Aafje en Aagje (beide 1755), Barber-tje (1795), Belitje (1712), Claasje (1701), Cniertje (1718), Dieuwertje (1771), Femmetje (1783), Geesje (1771), Guurtje (1771), Jelletje (1750), Maartje (1794), Madeleentje (1710), Meynsje (1789), Stijntje (1728), Teetje (1710), Vroutje (1734) en Ytje (1719). De jaartallen geven alleen aan wanneer ik ze in Broek vermeld vond; dat wil helemaal niet zeggen dat ze ook niet eerder al kunnen voorkomen. Uit deze opsomming blijkt wel hoe in trek die verkleiningsvormen waren. Onder invloed daarvan wordt een naam als Hilgond (al in 1682 vermeld) later tot Hille-tje. Maar ook het omgekeerde doet zich voor. In de loop van de 19de eeuw, soms

later worden de inheemse Klaasjes veranderd in Klazina's, de Geertjes in Gerdina's, de Aaltjes in Alida's, de Pietertjes in Petronella's, enz., enz. Onze eigen eeuw voegt hieraan toe: Wicherdina, Wiggelina, Zwaantina. Maria was in het oude Broek een hoge uitzondering. Wel kwamen voor: Maretje, Maritje, Maartje; zoals ook Anna 'vertaald' werd in Annetje (met de klemtoon op de eerste lettergreep) of Antje.

Net als bij de mannen (Noom, Roem, Sent) waren er ook bij de vrouwen hier in het dorp een aantal zeldzaam voorkomende persoonsnamen. Wat vindt u van Vetje (1794), Okje (1827), Remsje (1885), Crelisje (1807), Hepeltje (1802) ?

De indruk bestaat dat oudtijds een Broeker ouderpaar dat een dochter liet dopen een grotere keuze had dan wanneer er een zoon geboren werd, maar dat is weer een kwantitatief gegeven, dat door systematische registratie zou moeten worden nagegaan.

Nu nog iets over achternamen. Dat is een verhaal dat zich eigenlijk niet laat vertellen zonder en passant ook even de hele geschiedenis van het dorp Broek uit de doeken te doen. Dat kan hier natuurlijk niet, en daarom zal het navolgende dan ook noodgedwongen een fragmentarische indruk maken.

De overgang van patronymica (vadersnamen: Janszoon, Symonsz, Jelles) naar vaste familienamen voltrok zich in Broek vóór de tweede helft van de 17de eeuw, en misschien in hoofdzaak zelfs eerder. Een interessant voorbeeld is dat van Jan Aertsz, herbergier in de Drie Vincken, bij de Lange Brug. Hij kreeg als toenaam: (de) Vinck, en zijn nakomelingen namen dat als familienaam aan (zie Broeker Bijdragen p.2; een Jan Floris Vinck, 1654, komt ter sprake op p.25-26). Na 1650 zijn er natuurlijk nog wel dopelingen waarbij de vader of moeder met patronymica staan aangeduid, maar hun getal is niet groot. Wel is het eeuwenlang een zeer algemeen gebruik gebleven toch óók, als extra aanduiding, de vadersnaam te blijven voeren: Cornelis Pieters Koker, Jan Claasz Mars. En dat niet alleen bij families, die zo vertakt waren dat zo'n aanduiding verwarring van twee Cornelissen of twee Jannen moest voorkomen, maar ook bij Ditmarsch, waar er maar één van was: Dirk Wijnandsz Ditmarsch (1759-1830). Hetzelfde gebruik gold voor meisjes. Het was Fytje Symons Verlaan, Grietje Heynes Kat, Trijntje Willems van Vuure. Pas tegen de 19de eeuw neemt dat af, om dan in de loop van die eeuw vrijwel geheel te verdwijnen.

Van de nu nog in Broek voorkomende familienamen is er maar een heel enkele die ook in de 17de eeuw hier al voorkwam. Bovendien is het in die gevallen nog lang niet gezegd dat het om hetzelfde geslacht gaat. Van de hier nu wonende familie Mars is het de vraag of zij direct verwant is met de Mars' en die in het eerste kwart van de 17de eeuw in de Broeker magistraat zaten; bij de Bakker's en Koker's is dat zelfs niet het geval, maar betreft het een toevallige naamsovereenkomst. Het is dus niet zo, dat de huidige Broeker bevolking - of laten we zeggen: zij

die algemeen doorgaan voor de 'oude' Broekers - de afstammelingen zijn van de dorpsbewoners uit de 17de eeuw. Het is natuurlijk een complex van factoren geweest die dat heeft veroorzaakt, maar heel belangrijk daarin is de merkwaardige caesuur die de voordien zo constante ontwikkeling van Broek heeft doorgemaakt omstreeks het midden van de vorige eeuw. Het eens zo rijke Broek had zijn reserves opgeteerd, de belangrijke families stierven uit, verloren hun status of verlieten het dorp, en nieuwe geslachten van elders trokken hier binnen, waarbij de oude grote huizen veelal in tweeën, drieën, of zelfs vieren bewoond raakten. Door het ontbreken van een familieband met die oudste groep raakten hun namen vrij gauw vergeten, en het was eigenlijk alleen Neeltje Pater nog, die in de herinnering voortleefde, door haar ongelofelijke rijkdom en de hoop daarvan nog ooit eens iets te pakken te krijgen. Van andere namen uit de tijd dat haar geslacht hier invloed uitoefende wist nauwelijks iemand er meer één te noemen. Wie waren dat dan? De magistraats-lijsten achter in Van Engelenburg's Geschiedenis van Broek in Waterland' vermelden in de 16de eeuw: (van) Sanen, Blok, van Bente, (de) Voogt, Leekman, Dekker, Erfmoers, Pieterwaers, Tay, Verlaan, Rijser. Sommige daarvan zijn misschien nog zuiver persoonlijk-gebonden bijnamen geweest, in andere begroeten we al familienamen, die generaties lang in Broek bekend zouden blijven. De Rijser's, die hier waarschijnlijk al in het laatste kwart van de 17de eeuw uitstierven, minder lang dan de Verlaans, een invloedrijk en wijdvertakt geslacht, dat we nog in het begin van de 19de eeuw tegenkomen. Uit de 17de eeuw zijn er heel wat meer familienamen bekend. En daar doet zich meteen het voor Noord-Holland zo opvallende verschijnsel voor der éénlettergrepige namen, een eigenaardigheid die ook nu nog ruimschoots bij het autochthone, of beter misschien: voor-oorlogse, bevolkingsdeel valt op te merken. (Wilt u voorbeelden? Blom, Bruyn, Buys, Bijl, Ent, Groot, Lof, Lust, Mars, Meyn, Nooy, Pels, Plas, Plomp, Pronk, Prijs, Spaans, Swart, Tolk). Onder 200 familienamen uit de periode 1575-1875 telde ik er 70 van één lettergreep, namen met een lidwoord zoals De Boer en De Vries meegerekend. Dat is meer dan één derde van het totaal!

Wat al eerder bij de vórnamen werd geconstateerd: het nagenoeg ontbreken van buitenlandse vormen daarvan, gaat mutatis mutandis ook op bij de familienamen. Ook hier maar een heel enkele niet-Nederlandse. Waltvoogt kwam al ter sprake, Kennedy (de y-grec werd hier uitgesproken als ij) moet van niet veel later zijn; een Wijnand Kenndy werd 1821 in het koor van de kerk begraven. In de jaren 1830-1860 woonde hier ook de familie Sutherland, en het was ook in de 19de eeuw dat de familie Stöve het dorp binnenkwam, pas later gevolgd door anderen van buitenlandse oorsprong. Incidenteel vermelden de doop- of begraafregisters nog wel eens een vreemde naam, maar die paar gevallen waren dan te danken aan een bijzondere omstandigheid: vluchtelingen in de oorlog, zwervers, e.d. Zo wordt hier

op 9 januari 1674 begraven 'het kindtje van Gabriel Geaudron, Marchand d'Amsterdam'.

Bij het doorlopen van het begraafboek 1629-1852 (waarin overigens de jaren 1640-1660 ontbreken) wordt, zoals al opgemerkt is, de huidige lezer geconfronteerd met een groot aantal familienamen, die nu in Broek niet meer voorkomen. Des te verrassender is het in die oude registers nu en dan ineens wél bekende namen aan te treffen. Een paar voorbeelden: Bruyn'en vindt men al omstreeks 1700 en eerder, in 1712 wordt hier een Poolman begraven. Ca. 1755 komen tussen de oude geslachten ineens allerlei nieuwe namen voor: Swart, Pronk, Tolk (deze in de doopboeken ook al in 1687 en '89). In 1773 is een Piet Heyloo begraven, in 1778 een Wiedemeyer (toen nog Quitemeyer geschreven). Dobber vindt men in 1793, Kelderman in '99, Ent in 1806 (voordien al: v.d. Ent). Uit 1829 noteerde ik Posch, uit 1833 Ruijterman, uit 1844 Houtman. Let wel, dit zijn begravingen; de namen komen hier dus ook al eerder voor.

Met deze schakel naar het heden wil ik graag deze naam-notities besluiten. Het zijn excerpten uit jaren geleden verzamelde gegevens, de leden van 'Oud Broek' aangeboden als een nog niet eerder behandeld stukje geschiedenis, dat zich zeker nog eens met meer afgeronde onderdelen zou laten vervolgen.

J.W. Niemeijer